

TÜRK MASAL KAHRAMANLARININ “YOLCULUK”TAN OLGUNLUĞA DEĞİŞİM SÜRECİ

Yrd. Doç. Dr. Neşe IŞIK

Öz

Sembol dili, insanlığın geliştirdiği tek evrensel dildir ve tarihin akışı içinde oluşan tüm kültürler için aynıdır. Mitolojiler kadim zamanlardan itibaren modern zamanlar içinde de aynı güçte etkisini sürdürmüş, ait olduğu toplumdaki bireylerin bilinçaltında şekillenen düşünce ve duyguları simgeler hâlinde açığa çıkarmıştır.

Sözlü kültür ürünlerinin başında gelen masallarda sembol dili dikkati çeken bir unsurdur. Sembol diliyle anlatılan ve de halk yaşamının aynası olan bu önemli tür, asırlar boyu kuşaktan kuşağa aktarılarak bugünlere kadar gelmiştir.

Bu önemli sembolik anlatımlardaki kahramanlar, çeşitli sebeplerle evden ayrılarak yola çıkarlar. Kahramanların, kimi zaman uzun, kimi zaman kısa süreli bu “göç ediş”leri onların yeni bir benlikle geri dönüşlerinin habercisidir. Masal kahramanlarının yolculukları onların manevî anlamda “büyüme”lerine vesile olur. Bu çalışmada masal kahramanlarının yolculuk serüvenlerinin izi sürülürken bu süreç içinde geçirdikleri evreler ve kahramanların “yolculuk” sonunda ulaştıkları yeni benlikleri gözler önüne serilecektir. Ayrıca, masal kahramanlarının benlik yolculuklarıyla benzerlikler gösteren “olgunluk” süreçleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Masal, Sembol, Bireyleşme Süreci, Sözlü Kültür.

Abstract

Period of Change in the Heroes of Turkish Tales

“To Maturity Through Journey”

Symbolic language is the only universal language developed by the humankind, and is also the same to all cultures emerged within the stre-

am of the history. Mythologies have maintained its strong influence in the modern times in the same way as of the ancient times and in symbols have exposed the thoughts and emotions shaped in the subconscious of the individuals belonged to their society.

Symbolic language is a remarkable element in the tales, the leading oral culture artifacts. This significant genre which is the mirror of folk life expressed by the symbolic language, has arrived so far today by inherited from generation to generation for centuries.

Heroes in these important expressions set off by leaving their home because of various reasons. The long-term and short-term migration of the heroes is the foreshadowing of their return with a new self. The journeys of the heroes in the tales lead to their spiritual growth. In this study, when hunting for the journey adventures of heroes in the tales, the phases they experienced in this period and the new identities of the heroes after the journey will be revealed. Additionally, the periods of maturity which share similarities with the identity journeys of the heroes in the tales will be emphasized.

Key words: Tale, Symbol, Period of Individuation, Oral Culture.

1. Giriş

Masallar, kolektif hafızanın ürünleri olması sebebiyle destanlar gibi millî eserler olmamakla beraber masallardaki karakterler ve olaylar, her milletin kendi kültür birikimiyle yoğrularak şekil almıştır. Bu noktadan bakıldığında masallar, kökü bir kaynağa dayansa da, asırların imbiğinden süzülürken millî renklere boyanmış, masal kahramanlarına yüklenen vazifeler, uğruna fedakârlıklarda bulunduğu değer yargıları, millî ahlakı aksettirir duruma gelmiştir. Kısmen millî olarak kabul edilebileceğimiz Türk masallarını yorumlarken bu milletin değer yargılarının, örf, âdet ve ananelerinin, uğruna feda ettiği hasletlerinin izlerini görürüz.

Masal metinleri incelendiğinde bu unsurlarla bezenmiş çok sayıda metin dikkatleri çekecektir. Pek çok masal metninde karşımıza çıkan namus kavramı Türk Milleti için en önemli değer yargılarından birisidir. Öyle ki asırlara damgasını vurmuş, çağ açıp çağ kapatmış Türk ecdadının töresi at, avrat ve silah üçlemesinde ifadesini bulmuştur. Türk kadınları; erkeğinin en kutsal varlığı, korunması, kollanması gereken kıymetli hazinesi, varlığıyla neslinin devamını sürdüren, analık vazifesiyle değerine değer katan, zekâsıyla Türk cihan hâkimiyetinde erinin yanında, arkasında durmuş cesur kadınlar, “kadın sultanlar” olarak tarihteki yerlerini almışlardır.

Masallar, kimi zaman da söylenemeyenlerin dili olmuştur. Yanlış davranışlar, insanların olumsuz kişilik özellikleri masallarda asırlar boyunca sembol diliyle anlatılmıştır. Doğruluk, dürüstlük, çalışkanlık Türk insanının başlıca erdemlerindedir. Masal kahramanlarının, doğru yolda

oldukları zaman, ödülle mükâfatlandırılmaları da onlara, masal diyarının sunduğu bir armağandır. Doğruluktan ayrılmayan masal kahramanlarına yardım eden Pir, Hz. Hızır gibi manevî şahsiyetlerin yanında devler, hayvanlar, olağanüstü diğer varlıklar da vardır. Kahramanın aydınlığa kavuşmasına vesile olan bu yardımcıları, bizlere daima iyilerin kazanacağını hatırlatırlar.

Bu erdemlerle donanmış masal kahramanlarının yanı sıra, eksikleri olan masal kahramanları hayat serüvenlerindeki yolculukları sırasında olgunlaşarak tamlığa ulaşırlar. Bu serüven, masalarda sembolik bir dille anlatılır.

Kişinin bireyleşmesi fiziksel büyüme ve olgunlaşma sonucu farkına varmadan gerçekleşir.

2. Bireyleşme Süreci, Erginlenme Törenleri, Tasavvuf ve Simya Arasındaki Benzerlikler:

Masal kahramanlarının sembolik yolculukları çözümlenmeden evvel konuyla ilgili bazı terimler ve aşamalar konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla bu bölümde ayrıntısıyla açıklanacaktır.

Bu terimlerden ilki “*bireyleşme süreci*”dir. Jung, bu süreci kişinin tamlığa ulaştığı, bütünlüğe ulaştığı, kendi kendini gerçekleştirdiği bireysel bir deneyim olarak tanımlar.

Jung, *İnsan ve Sembolleri* adlı eserinde bireyleşme sürecini bir başka açıdan şöyle tanımlar:

“Asıl bireyleşme süreci -kişinin kendi iç merkeziyle (ruhsal çekirdeğiyle) ya da selfiyle bilinçli olarak karşı karşıya gelme- genellikle kişinin yaralanması ve buna refakat eden acı ile olur. Bu başlatıcı şok, öyle algılanmasa da bir tür “hidayet” şeklinde olur. Ego ise daha çok kendini istenci, istekleri bakımından engellenmiş olarak hisseder, genellikle bu ket vurmaya da dıştaki bir şeye yansır.”¹

Jung’un “*bireyleşme süreci*” olarak tanımladığı bireysel deneyim, psikolojik bir yolculuğa benzetilir. Jung, bu süreçte egonun, insan yaşamının amacı olan bütünselliğe doğru gelişmesi olduğunu ve bunun da erginlenme sınavlarına benzer deneyimler sayesinde oluştuğunu gözlemler. Masalların da geleceğin gençleri olan çocukları yaşamın engebeli aşamalarını kolaylıkla geçmeleri için onları geleceğe hazırlayan erginlenme yöntemlerinden olduğunu ileri sürer.

Campell’in “*Ayrılma-Erginlenme-Dönüş*” şeklinde formüle ettiği süreç içinde kahramanın erginlenme aşaması oldukça önem taşır. Joseph Campbell’in “*Ayrılma-Erginleme-Dönüş*” olarak tanımladığı bu ruhsal yolculuğun sonunda masal kahramanları erginlenmiş, tam benliğe kavuşmuş bir birey hâlinde yaşamına devam edecektir.

¹ C.G. Jung, *İnsan ve Sembolleri*, Okuyan Us Yay., s. 166, İstanbul, 2007.

Bireyleşme sürecinde ilk adım olan “*ayrılma*” aşamasında kahraman, “*rehber*”in çağrısına uyacak, eşiği geçtikten sonra, kendisini bekleyen sınavlar yoluna doğru ilerleyecektir. Masal kahramanlarının çoğu zaman birlikte başladıkları sınavlar yolundaki başarısı birbirinden farklı olacaktır. Çünkü asıl kahraman; gözünü budaktan sakınmayan, tüm zorluklara göğüs gerebilen kişidir.

Masal metinlerindeki kahramanın bireyleşim süreci sırasında verdiği sınavlarla ilkelerin erginlenme törenleri arasında da benzerlikler vardır. Dünya üzerindeki farklı topluluklarda gençler, erginlenme törenlerinde bir dizi sınavlara² tabi tutulurlar. Bu sınavlarla; masallardaki sınavların yanı sıra, hikâye, destan metinlerinde karşımıza çıkan bazı unsurlar arasında birtakım benzerlikler söz konusudur.

Jung’un “*Bireyleşme Süreci*”³ olarak tanımladığı kişinin olgunlaşma süreci ile simya arasında bir ilgi kurulabilir. Bir nevi dönüşüm sanatı olarak bilinen simya, kirli ve hasta olanın birtakım süreçlerden geçirilip arındırılarak mükemmel olana dönüştürme işlemi olarak bilinir. Simyacılar göre, altını oluşturan madde hastadır, madde iyileştiği zaman altın ortaya çıkacaktır. Simyacılar bu sebeple “*Felsefe Taşı*”nı aramaktadırlar. Bu taş sayesinde madde altına çevrilebilmekte ve bundan elde edilen ikisire insan ölümsüzlüğe kavuşabilmektedir. Tıpkı ölümsüzlük suyu “*ab-ı hayat*”ta olduğu gibi. Bengi suyun kökenine bakıldığı zaman ölümsüzlük veren bu suyun kökeninin yaratılış mitlerine dayandığı görülmektedir. Pek çok anlatıda karşımıza çıkan bu arketipik⁴ unsur, simyada “*ölümsüzlük iksiri*” olarak dikkati çekmektedir. Simyada kirli olan maddenin altına dönüşerek “*Felsefe Taşı*”yla ulaştığı mükemmelleşme süreci ile insanoglunun kendi içindeki günahlardan, kirlerden arınarak saf hâle dönüştüğünde ulaştığı bilinç hâlinin aynı olduğu söylenebilir. Sonuç olarak denilebilir ki kişi günahlarından, kirlerinden arınarak kendi içine dönme ve böylece kendi içindeki gizli hazineye ulaşmalıdır.

² S.A. Tokarev, dinin ilk formlarına adadığı çalışmasında dünya üzerindeki farklı topluluklardaki inisiyasyon törenlerini incelemektedir. Bu topluluklar arasında Merkezi Afrika Pigmeleleri, Kaliforniya’daki Vintu, Maydu, Pomo, Mivok, Yuki, Kostane Esselen, Salinan, Atabask, Yokut kabilelerinde uygulanan inisiyasyon törenlerine değerlendirmekte ve inisiyasyon kavramının birtakım ortak noktalara sahip olduğunu belirtirken bunlardan birisinin de avcılık olduğunu şu şekilde ifade eder. ‘*İnisiyasyonun en önemli anları gence avcı ve savaşçı yaşamını, dayanıklılığı, sertliği ve disiplini öğretecek olan bir dizi fiziki ve ahlaki sınamadan oluşmaktadır.*’ (<http://www.thbmer.gazi.edu.tr/makale>)

³ Jung’a göre, insanın “*Bireyleşme Süreci*”nde bilinç dışının bilincine varılır ve kişisel bilinç dışı (baskılanmış güdüler), arketipler ve “*Kendi*”, yani psikik merkez üzerinden yavaş yavaş “*Ben*” ortaya çıkar.

⁴ Jung, ortak bilinç dışını oluşturan yapısal öğelere arketipler adını vermiştir. Jung, arketiplerin bütün insanlıkta ortak bulunduğunu, soya çekim ile atalardan gelen bütün geçmişi içerdiğini savunur. Jung’a göre kültürel bilinç dışı, bireysel bilinçleri çepeçevre sarmalar. Her insan bilincinde, kökensel bilinç dışına ait bütün yaşam biçimleri ve atalarına ait kalımsal işlevleriyle doğar. Sözlü kültür ürünlerinden destan, masal, efsane ve halk hikâyelerinde arketiplerin izini sürmek mümkündür. Arketipler, sembolik anlatımlar olduğundan arketiplerin, anlamlandırılması gereken bir yanı vardır.

Bireyleşme süreci ile erginlenme törenleri ve masallar arasındaki bu benzerliğin yanı sıra sufünün “kendini keşfetmesi” de bu yolculuğa (bireyleşme sürecine) benzer. İçeride dönen insan “gizli hazine”yi/ödülü kendi içinde bulur.

Kişinin bireyleşme sürecinde “uzak ülke”ye yaptığı yolculukla, tasavvuf ehlinin yolculuğu aynı amacın farklı boyutlarda yaşanmasından ibarettir denilebilir. Şöyle ki; “Varlığımızın delillerini, (kainattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur’an’ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şahit olması yetmez mi?”⁵; sūfîler bu ayette Allah’ın insana, bilginin kaynağını ve en sonunda da ona “şah damarından daha yakın”⁶ olan ilahî sevgiliyi bulması için kendi içine bakmasını buyurduğunu düşünmüşlerdir.

Kahramanın uzak ülkeye yaptığı yolculukta “uzak ülke” ona hem çok yakın, hem de çok uzaktır. Tıpkı “ona şah damarından daha yakın” olan varlığının özü gibi...

Tasavvufta çile çeken sufi bir anlamda ölüm hâlinde sonra bir dönüşüm yaşamaktadır. Mutasavvıf; çile, ölüm ve yeniden doğum sürecinde tıpkı simyada altının bir maden cevheriyken çok kıymetli maddeye, altına dönüşmesi gibi bir dönüşüm yaşar.

Altının dönüşümünde “Maden cevherleri ‘çile çekerler’, ‘ölürler’ ve varlığın başka kipine doğarlar, yani dönüşürler.”⁷ Bireyleşme sürecinde erginlenen kahramanın çilesi, onu hamken pişirir ve “ol” durur. O artık “pişmiş” cevhere/bütünlüğe kavuşmuş, altın olmuştur.

İnsan makrokozmosun bir parçası mikrokosmostur. “Bireyleşme temelde bireyin şahsî varoluşunu insanlığın eşsiz bir ifadesi olarak fark etmesi ve küçük psişik dünyasının naif kabı içerisinde yaratılışın özünü damıtmasıdır.”⁸

Sonuç olarak; simyada kirli olan maddenin altına dönüşerek “Felsefe Taşı”yla ulaştığı mükemmelleşme süreci ile insanoğlunun kendi içindeki günahlardan, kirlerden arınarak saf hâle dönüştüğünde ulaştığı bilinç hâli arasında bir benzerlik olduğu görülmüştür. Öte yandan, masal kahramanının bireyleşim süreci ile tasavvuf ehlinin “içeride dönüş”ü, kâmil insan olma yolunda yaşadığı süreç ve de ilkelerin erginlenme törenlerinde yaşadıkları birbirine benzerdir. Hepsinin ortak noktası, mükemmel insanı hedeflemesi ve bu yolda çeşitli sıkıntılara katlanılmasıdır.

3. Kahramanın Yola Çıkışı ve Büyüme Süreci

Masal metinleri incelenirken “rehber”in/(içten gelen sesin) çağrısını “duyarak” “büyülü eşiği” geçen masal kahramanlarının erginlenme serü-

⁵ Kurân-ı Kerim, 41:53.

⁶ Kurân-ı Kerim, 50:16.

⁷ Mircea Eliade, *Demirciler ve Simyacılar*, Kabalcı Yay., s. 162, İstanbul, 2003.

⁸ C.G. Jung, *Keşfedilmemiş Benlik*, İlhan Yayınları, s. 84, İstanbul, 1999.

venindeki sınavlarını, bu ruhsal yolculuklarında kaydettikleri aşamaları sonucu bütünlüğe ulaşmalarının izi sürülecektir.

Masal kahramanlarının; kendilerini çağıran sese kulak verip kimi zaman gönüllü, kimi zaman da gönülsüz evden “ayrıl”ışları, onların değişim sürecine atılmalarının ilk aşamasını oluşturur.

Günlük yaşamda da insanın tıkandığı, tükendiği, kendisini bağımlılıktan ötürü mutsuz hissettiği ya da yalnızlık duygusu içinde bunaldığı zamanlar, bu duygular ona “yola çıkma” zamanının geldiğini fısıldar. Süreci başlatmak insanın elindedir; ya bu sese kulaklarını tıkayıp mutsuzluğuyla baş başa kalacak ve kendini tanıma fırsatını kaçırarak ya da “çağrıya” uyup “yola çıkacaktır.” Gerçek kahraman hiçbir zaman gözünü budaktan sakınmaz. Risk almadan bir şeyleri başarmak, iyileşmek, gelişmek pek mümkün değildir. “Gerçek masal kahramanları” “gidilir gelinmez yolu” tercih ederek bu riski göze alırlar. “Balınanın Karnı”⁹ adıyla isimlendirilen aşamada masal kahramanları karşlarına çıkan “devler ülkesi”nde “yenilmez devler” bile olsa onları yenmeyi başararak yollarına devam ederler.

Masallar bugünün insanına “değişme” zamanı geldiğinde “yola çık”-masını ve engelleri aşmasını söylerken, insanın kendi içine yönelerek orada ne olduğunu araştırması, onu anlayıp “öte”sine geçmesini öğütler. Masalların söyledikleri âdeta bir ayna işlevi görür. Bu aynada insan kendini seyrederek. Şayet, kişi bu sırlı aynada “saklı benliğini”, “kendini” görmeyi başarır; korkularını, zaafalarını, zayıflıklarını, kinlerini, nefretlerini -yani “gölge”¹⁰lerini- işte o zaman kendini tanımada aşama katetmiş demektir. Erginlenme sürecinde insanın kendisini negatif duygulardan uzak tutması gerekir. Zihin bu duygulardan temizlenirse bir arınma gerçekleşmiş olacaktır. Önemli olan kişinin içine dönerek kendini gözlemlemesi, kendi “ben”inden haberdar olmasıdır. Bu da zihnin gerçek benliği, “özü”, kavrayarak farkındalık boyutuna ulaşması demektir. Ödül masallarda, kahramanın ulaştığı “altın bir taht” ya da “dünya güzeli bir kız”la simgelenir. Gerçek yaşamın ödülü ise kişiyi ebedi mutluluğuna kavuşturacak “olgunluk”u olacaktır.

⁹ Bireyleşme amacıyla ruhsal bir yolculuğa çıkan masal kahramanlarının, buldukları durumdan daha iyi bir duruma geçebilmeleri/aşama kaydedebilmeleri için önce eşiği geçmeleri gerekir. “Büyülü eşikten geçişin bir yeniden doğum alanına geçme olduğu fikri, bütün dünyada balınanın karnının rahim imgesiyle simgelenmiştir. Kahraman, eşiğin gücünü ele geçirmek ya da onunla uzlaşmak yerine bilinmeyenin içinde kaybolur ve ölmüş gibi görünür”. Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, (Çev. Sabri Gürses), Kabalcı Yayınları, s. 107, İstanbul, 2000.

Masal kahramanlarının genellikle bırakıldıkları bir dağ başı, kuyu, mağara, hamam, bilinmeyen bir yol ayrımı, yasaklı kırkinci oda gibi mekânlarda benlik mücadelesine girişen kahramanlar zorlu birtakım sınavların ardından olgunlaşarak aşama kaydederek. Masal metinlerinde balınanın karnı “bireyleşme sürecinde olgunlaşma” aşaması olarak tabir edilen bu simgesel mekânda kahramanlar pek çok sınava tabi tutulurlar.

¹⁰ Gölge, psikik bütünlüğün görünmez ama ayrılmaz bir parçası olan “diğer yanı-karanlık kardeşi” sembolize eder. Gölge aynı zamanda, kişinin bir parçası, benliğinden ayrılan ve buna rağmen ona “tıpkı bir gölge gibi” yapışık kalan bir bölümdür. Jolande Jacobi, *C.G. Jung Psikolojisi*, İlhan Yayınları, s. 148, İstanbul, 2002.

Masallarımızdaki kahramanlar maceraya başlarken “Eşik” geçmek zorundadır. Bilinenden bilinmeyene doğru yapılan bu geçişin ilk aşamasıdır eşik. Gölgesini aramaya çıkan kahramanın pek çok eksik yanı vardır. Tecrübesiz, güçlü; ancak bilgisizdir. Kahraman, serüvenin çağrısına uyarak kimi zaman bir mağaraya, kimi zaman bir kuyuya varır. Bu yerler *yüce ana arketipini*¹¹ simgelerken, aynı zamanda aşama evresinin de eşigidir. Bu eşiği geçen kahraman, balinanın karnı dediğimiz, yani kahramanın olağanüstü olaylarla karşılaşmasını sağlayacak, bilincin ötesinde, bilinç dışının simgesi olan bir yere ulaşacaktır.

“Bazı mistiklerde olduğu gibi Hz. Musa’nın, Hz. İsa’nın ve Hz. Muhammed’in en sevdikleri ibadet yerleri arasında dağlar bulunmaktadır. Hz. Musa Sinâ’da, Hz. Muhammed Hira’da vahiy almıştı.”¹²

Mağara, bir delik olmakla birlikte, dünyanın gizini saklayan yerdir. Ana rahmini simgeleyen mağara, tohumun sırrını saklayan mekânıdır aynı zamanda. Ancak sırrı çözebilme yeteneği olan insanlar bu mağarada aşama geçirdikten sonra, bilinç ve bilinç dışının dengesini kurmayı başararak olgunluğa ulaşacaktır. Kahraman, mağaraya girerek toplumdansoyutlanır, bir anlamda topluma olan tepkisini ortaya koyar.

Masal kahramanları kimi zaman rüyalarında gördükleri, kimi zaman da ününü duydukları bir “güzele” âşık olurlar. Yola çıkışlarının sebebi de olabilen bu durum, âşık oldukları kişiye kavuşmalarıyla son bulur. Kahramanın “anima” ya da “animus”una¹³ kavuşması pek çok masalda, masalın sonunda olmakla birlikte kimi zaman da masalın ortalarında da gerçekleşebilmektedir. Bu durum, genellikle masal kahramanının birden fazla “eş”le ödüllendirildiğinde görülmektedir. Anima ya da animusa kavuşma, masal metinlerinde bir çeşit “ödü” olarak karşımıza çıkar. Günlük hayatta insanın da durumu pek farklı değildir. Elmanın diğer yarısı bulunduğu “tamam”lanan insan, ikiye “bir” olacaktır. “Bir”, yani tek ve bütün... Bir anlamda bütünlüğü yakalamış olmanın bir aşaması olarak da düşünebileceğimiz bu durum, onun yaradılışı gereği de olması gerekenlerdendir. Anima/animusu yani içindeki “karşı cins unsuru”nu ayırtmış olan kişi, benlik dengesini sağlamış olacaktır. Bu dengeyi ku-

¹¹ “Balinanın Karnı”, “ruhsal doğuşun ve aşamanın yeri olarak düşlenen tapınak içi, sihirli belde, orman, mağara gibi yerlerle eş anlamlıdır. Kahramanın buralara girmesi yaşamın kaynağına, başlangıcına (ana rahmine) dönüşü simgeler ki bu da yeniden doğmak için ölmek anlamına gelir. Aynı zamanda bu yerler Yüce Ana arketipinin simgesel ifadesidir.” A.İ. Gökeri, *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 105, Ankara, 1979.

¹² Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mâhiyeti ve Tezahür Şekilleri)*, s. 19, İsparta, 2002.

¹³ Anima ve animus da, insanların içe dönük yüzüdür. Jolande Jacobi, *C.G. Jung Psikolojisi*, İlhan Yayınları, s. 169, İstanbul, 2002. Erkekler için anima, psişenin kadın yönünü; kadınlar için animus psişenin erkek yönünü oluşturur. Bu arketipler iki cinsin birbirleri ile olan uyumu için gereklidir.

ramamış olan insanlarda farklı davranışlar dikkati çeker. Sert, öfkeli, kaba davranışlar sergileyen kadının, animusunun etkisinde kaldığı anlamına gelir ki bu da kadının naifliği ve duygusal yönünün önüne geçerek kişilik dengesine zarar verir. Benzer bir durum animasının etkisi altında kalmış erkek için de geçerlidir.

Masal kahramanlarının başı sıkıştığında onlara yol gösteren, yardımcı olan “*yüce birey*” arketipiyle simgelenen kişilerin, Hızır, derviş, aksakallı ihtiyar gibi daha çok manevi değeri olan zatlar olması masal metinlerindeki kültürel unsurun yansımalarıdır. Büyüğe hürmet etmek, akıl danışmak, onun tecrübelerinden yararlanmak Türk kültürünün önemli değerlerindedir. Bu değerler sözlü kültür ürünlerimizden destanlarımızda, halk hikâyelerimizde, efsanelerimizde de öne çıkar.

Zorluklar karşısında ikilemde kalan insan, kimi zaman bir “*yol gösteren*”e ihtiyaç duyabilir. Tecrübeli, olgun insanlara akıl danışmak, onların onayını almak insanın doğru kararlar vermesinde yardımcı olacaktır.

Bireyleşim sürecinin üçüncü aşaması olarak kabul edilen “*persona arketipi*”¹⁴ masal metinlerinde daha çok kıyafetle simgelenmiştir. Toplum hayatı içinde var olmak adına insanlar farklı farklı rollere bürünürler. Bu roller, diğer adıyla maskeler, kişiliğin önüne geçtiği zaman kişi rolüne kendisini kaptıracağı için gerçek benliğini kaybedecektir. Bu sebeple kişinin, “*oynadığı role*” kendisini kaptırmaması, bireyleşim sürecinde “*kişilik dengesi*”ni kurması için çok önemlidir. Masal kahramanları kimi zaman kıyafet değiştirerek kimliklerini gizlemeye çalışırlar. Bu değişim özellikle kadın kahramanlar için önemli bir fırsat olur. Kendilerinden daha güçlü erkek kahramanlarla yarışmak, onların daha çok söz sahibi olduğu iş alanında onlarla eşit olmak için kıyafet değiştirerek topluma karışırlar. Böylece bir anlamda eşitliği sağlamış olurlar. Kimi zaman da “*gerçek kimliği gizleyerek*” kendilerini “*dış güçlere karşı*” koruma altına alırlar. Hatta bazı masalarda kimliklerini gizlemek için kıyafet değiştiren kadın kahramanlar zaman zaman karşı cinsler tarafından tanınır. Onların tanınmasına sebep; bilezik, yüzük izi gibi kadınsı unsurlardır. Bu noktada önemli olan kahramanın büründüğü role kendini kaptırmamış olmasıdır ki bu durum “*karşı cins unsuru*”nu ayrıştırdığı anlamına da gelir. Bireyleşim sürecinin bu üçüncü aşamasında masal kahramanları hedeflerine yaklaştıkları zaman tekrar eski kimliklerine dönerler. Artık serüven tamamlanmış, değişim geçirerek farklı benlik kazanılarak geri “*dönülmüş*”tür.

Modern çağın insanı sosyal ve ekonomik pek çok sıkıntıya göğüs germek zorundadır. Bu zorunluluk “*olgun bir birey*” olarak toplum içinde var olmayı gerekli kılar. Özellikle günümüz kadınının hem ev içinde üst-

¹⁴ Çağdaş yaşam içerisinde var olabilmek, uyum sağlayabilmek için insanlar çeşitli maskeler takarlar, takılan bu maskelere *persona* denir.

lendiği sorumluluklar, hem iş hayatında verdiği var olma mücadelesi onu daha çok “maske” kullanmaya yöneltmiştir. Yaradılışı sebebiyle daha hassas, daha naif olan kadının bunca zorluk karşısında personanın aldatici yönüne kendisini kaptırmaması gerekir. Çünkü o, anneliğin, sevginin, hassasiyetin sembolüdür. Erkekler de iş hayatlarında çok iyi bir patron olabilirler, ancak bu başarı onların gerçek kimliklerinin önüne geçmemelidir. Masal kahramanları gibi zamanı geldiğinde o maske / kıyafet çıkarılabilmeli ve “*olgun bir insan*” olarak hayata devam edilmelidir.

Mitolojik yolculuğun “*serüvene çağrı*” olarak adlandırılan ilk aşamasında kahramanın serüvenini, kahramanı çağıran ve onun ruhsal ağırlık merkezini toplumun sınırlarından bilinmeyen bir bölgeye çekmiş olan kaderi belirler. Bu önemli hazine ve tehlike bölgesi çeşitli biçimlerde sunulabilir: “*Uzak bir ülke, bir orman, yer altında, dağların altında ya da göğün üstünde bir krallık, gizli bir ada, sisli dağ tepesi...*”¹⁵

Pearson, serüvene çağrılan kahramanın yola çıkışını “*gezgin arketipi*”yle açıklar. Gezgin arketipi dünyayı görmek üzere tek başına yola çıkan şövalye, kovboy ve kâşif öyküleriyle örneklendiğinden söz eder. İnsanın bilinçli olarak bilinmeyenle karşılaşmak üzere yola çıkışının, yeni bir düzeyde yaşanan bir hayatın başlangıcına işaret ettiğini vurgular. Gezginin, öncelikle yaşamın aslında ıstırap çekmek olmadığını, bir serüven olduğunu radikal bir şekilde açıkladığını anlatır.

Pearson, gezginler için dönüştürücü kişi ya da kavramın “*kötü adam ya da tutsakçı*” olduğunu söyler.

Klasik kahraman mitoslarında, genç kahramanın krallık çorak bir hâle geldiğinde tek başına “*yolculuğa çıkmak*”a karar verdiğini ifade ederken gezginin yola çıkışındaki sebepleri de sıralar. Bunun sebepleri arasında kralın bir diktatör hâline gelmiş olmasıdır, der. Yola çıkmaya talip olan kahraman bilinmeyene doğru yola çıktıktan sonra bir ejderhayla karşılaşır, bir hazine bulur, krallığa yeni yaşam sağlamak için gerekli olan şeyle geri döner.¹⁶

“*Psikoterapi genelde “gezgin” arketipini teşvik eder. Hastalar mutsuz olduklarında, psikoterapist onların ıstıraplarının annelerinin (kötü kraliçe) ya da babalarının (kötü kral) başarısızlıklarından kaynaklandığını görmelerine yardımcı olur.*”¹⁷

“*Ruhtaki bozuklukların, acıların, marazın, altüst oluşların her birinin bir hikâyesi var. Sonu ister mutlu bir aile hayatında, isterse de tumarhanede bitsin, bu öykülerin her biri şaşırtıcı ölçüde bir diğerine benzer. Ayrıntılardaki farklılıklar sonsuzdur; şeytan da melekler de ora-*

¹⁵ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, (Çev. Sabri Gürses), Kabcacı Yayınları, s. 72, İstanbul, 2000.

¹⁶ Carol S. Pearson, *İçimizdeki Kahraman*, Akaşa Yay., s. 97, 116, 117, İstanbul, 2003.

¹⁷ Carol S. Pearson, *İçimizdeki Kahraman*, Akaşa Yay., s. 117, İstanbul, 2003.

da gizlidir zaten. Ama hikâyeler daima bir yolculuğu anlatırlar; başı ve sonu olan, ister istemez de bir ortası bulunan birer yolculuğu. Yolculuğun nerede başladığı hayli belirsizdir. Ortası da öyle; yalnızca belli başlı kavşaklar, o da geriye doğru bakıldığında biraz bilinebilir. Son ise genellikle barizdir, ne anlama geldiği hiç anlaşılamayacak da olsa... Her yolculuk aslında benzersizdir. Ancak onları anlayabilmek için birbirlerine benzetmemiz, ortak yanlarını bulmamız, genellememiz gerekir.”¹⁸

Bülent Somay, “Freudo Baggins’in Mordor Yolculuğu” adlı yazısında bu şekilde anlatır. Yazı, modern çağın masalı *Yüzüklerin Efendisi* adlı fantastik eserin kahramanlarının yolculuklarının izini sürerken, aslında her “kahramanın yolculuğu”nun da özdeki benzerliklerini vurgular.

Yukarıda da ayrıntısıyla belirtildiği üzere, bireyleşim süreci, “ayrılış-erginlenme-dönüş” ekseninde bir “aşama arketipi”ni gerektirir. J. Campbell, en çok ritler ve mitoslarda açığa vuran aşama arketipini kahraman mitosu (the hero-myth) ile açıklar. “Kahramanın mitolojik macerasının standart yolu, geçiş ayınlarında sunulan formülün büyütülmüş hâlidir: ‘ayrılma-erginlenme-dönüş’ buna monomitin çekirdek birimi denebilir.”¹⁹ “Mitin ayrılma-sınav-dönüş ritmi aslında ‘kişinin psikolojik düzeyde’ kimliğini aramasıdır.”²⁰

Mitolojik yolculuğun “ayrılış evresi” simgesel bir “çağrı” ile başlar. Bu simgesel çağrı, kahramanın aşama geçirme zamanının geldiğini ifade eden, kahramana bulunduğu durumdan çıkıp yeni deneyimlerden geçip değişmesi gerektiğini anımsatan “iç dürtü”dür. Kısacası çağrı, bilincin dikkatini çekmeye çalışan bilinç dışı öğelerinin, arketiplerin sesidir.²¹

Gökeri, bu çağrının mitoslarda ve edebiyatta beliren simgesel ifadelerinin çok çeşitli olduğunu ifade ederken, Campbell’in bu çağrıyı üç grupta topladığını söyler ve bu grupları şöyle sıralar:

Kahraman bir gereksinme ile zorlanıp kendiliğinden yola düşebilir.

Bir otorite figürü tarafından yollanabilir.

*Rastlantı, ya da yanlışlık sonucu kendini serüvene atılmış bulabilir.*²²

Masal metinlerinde “maceraya çağrılan” kahramanların yola çıkış sebepleri incelenirken, kahramanın bütünlüğe giden yolda bu çağrının önemi dikkati çeker.

¹⁸ <http://www.focusdergisi.com.tr/yazi>

¹⁹ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, (Çev. Sabri Gürses), Kabcacı Yayınları, s. 41, İstanbul, 2000.

²⁰ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yay., s. 132, İstanbul, 1988.

²¹ A.İ. Gökeri, *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması*, s. 64, (Ankara Üniv., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1979.

²² A.İ. Gökeri, *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması*, s. 64, (Ankara Üniv., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1979.

İncelenen masalarda görülmüştür ki, masal kahramanları kendisini çağıran sese kulak vererek tehlikeli arayışa çıktığı anda “*kendi benliğini*” bulma yolundaki ilk adımı atmış olmaktadır. Asıl kahraman, zor ve tehlikelerle dolu sınavlar yoluna atılmaktan çekinmeyen kahramandır. “*Yaşak, arzuya ona gözlerini yumarak, görmezden gelerek, yokmuş gibi davranarak direnmek, ikinci sınıf kahramanın yazgısıdır.*” “*Serüvene çağrı imtihanıyla karşılaşan kahraman, arzusuyla yüz yüze gelip mücadele etmekten kaçınırsa hayatta kalır, ama imtihanı da geçmiş sayılmaz.*”²³ Örneğin, *Ayı Kulağı*²⁴ adlı masalda yola çıkan üç arkadaştır; ancak asıl kahraman “*yanmak ve donmak pahasına*” da olsa kuyuya inen Ayı Kulağı olmuştur.

Masal kahramanlarının yola çıkış sebepleri genellikle bir arayışla başlar. Bu arayış kimi zaman zor bulunan bir nesne, kimi zaman dünya güzeli bir kız, kimi zaman da içten gelen bir sestir. Yolculuk, bazen bir merak duygusuyla ya da “*evdeki bir huzursuzlukla*” başlar. “*Yuvarlak Masa şövalyelerini Kutsal Kâse arayışına yönelten, Camelot’daki huzursuzluktur; bunların başında da Arthur’un ensestten doğma oğlu Mordred, kız kardeşi Morgana’nın iktidar hırsı ve en nihayet Sir Lancelot ile Guinevere arasındaki ümitsiz aşk gelir.*”²⁵

Örneğin, *Bengiboz* adlı Erzurum masalında, kahramanı maceraya çağıran sebep “*zor bulunan bir nesne*”dir. Masalda kahramanın babasının kör olan gözleri, padişahın ayağının değmediği yerden toprak getirilip gözlerine sürülürse açılacaktır. Kör olan padişahın gözlerinin açılması için gereken toprağı nasıl elde edileceğini, padişahın küçük oğlunun rüyasına giren derviş öğretir.²⁶

Padişahın küçük oğlu “*içsel rehber*”in çağrısına uyar ve babasının gözlerinin açılması için gereken toprağı bulmak üzere “*yola*” çıkar.

Kahramanın “*maceraya çağıran sebep*” *Kuşlar Padişahı* adlı masalda da benzerdir:

*Kuşlar Padişahının Kızı*²⁷ masalında da padişahın kör olan gözünün ilacı, padişahın atının ayak basmadığı yerden getirilecek bir avuç topraktır.

Kahraman, “*ulaşılması güç bir nesne*”yi bulmak için yola çıkarak “*maceraya çağıran ses*”e kulak verir. Padişahın üç oğlundan ikisi gider, fa-

²³ <http://www.focusdergisi.com.tr/yazi>

²⁴ *Ayı Kulağı* adlı masalda, “kahramanın eşiği geçtiği yer, bir kuyunun dibidir. Bu masalda, bir insanla bir ayıdan dünyaya gelen Ayı Kulağı, yemeklerini yiyen ve kendilerine çömçe ile vuran dev takip eder. Dev, ağzında bir değirmen taşı bulunan kuyudan içeri girmiştir. Ayı Kulağı’nın arkadaşları kuyuya inemezken, Ayı Kulağı bunu başarır.” Umay Günay, *Elazığ Masalları*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, s. 332, Erzurum, 1975.

²⁵ A.İ. Gökeri, *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması*, (Ankara Üniv., Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 73-83, Ankara, 1979.

²⁶ Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*, Ankara, 1975.

²⁷ Esma Şimşek, *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması I-II*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., s. 60-67, Ankara, 2001.

kat elleri boş dönerler. En küçük oğlan, “ulaşılması güç bir nesne”yi bulmak için yola çıkarak “maceraya çağırın ses”e kulak verir. Küçük oğlan dervişin/yüce bireyin yardımı ile “ulaşılması güç nesne”nin “anahtarı”nı alır ve böylece sıkıntı çekeceği, erginleşme sürecini yaşayacağı mekâna/balınanın karnına girer. Türlü zorlukların ardından “ulaşmak istediği”ne /denizin dibinden çıkardığı toprağa kavuşur. Geri dönen küçük oğlan hem animasına hem de, babasının yerine geçerek, tahta sahip olur.

Çoğu zaman da kahramanın maceraya atılmasında belirli bir sebep ya da bu “arayış macerasında” somut bir nesne olmayabilir. İçten gelen çağrıya uyan kahraman, olgunlaşma sürecinde karşısına çıkan devlerle/kötülüklerle savaşır veya bir bilmeceyi çözmeye, ya da zor bulunan bir nesneyi aramaya koyulur. Bu arayış, kahramanı serüvene çıkartırken aslında kahramanın olgunlaşmasını sağlayacak basamakları oluşturur. “Bireyleşim, kahramanın içsel serüvenini gerçekleştirmek üzere kopuşun sürekli olmadığı bir ayrılığı zorunlu kılar.”²⁸

Somay, yukarıda bahsi geçen yazısında “arayış macerası”nı terapi sürecine benzetir. Kahramanın, bilinç dışına yaptığı yolculuğunda aradığı “ulaşılmaz arzu nesnesi”nin çoğu zaman bulunmadığını, ancak bu yolculuğun sonunda kahramanın bir iyileşme süreci geçirdiğini söyler. Kahraman arzusunun doyurulması değil de; acının dinmesi, yarasının iyileşmesi ve “gerçeğin bozbulanık aynasında” kişinin “kendisini bulması”, böylece arzunun, acının tanınması ve kabullenilmesi sonucu bilinçli benlikle bütünleşme süreciyle son bulacaktır.²⁹

Bireyleşim sürecini Jung, ortak bilinç dışının yapısal öğeleri olan arketiplerle bilinç arasındaki etkileşimden doğan ruhsal gelişim süreci olarak tanımlar.

*“Bireyleşim sürecinin amacını ruhsal bütünlüğe ulaşmak olduğunun altını çizer. Bu çaba bir anlamda bilincin alanını genişletip bilinç dışı kapsamına giderek ışığa çıkarmak, onunla bütünleşebilmektir. Bir başka deyişle, insanın kendi ruhsal yapısının en karanlık köşelerine kadar bilincine varabilmesidir.”*³⁰

Jung’un, benliğin simgelediği bütünselliği ifade ettiği simgesellikle, bütünlüğü vurgulaması bakımından “tanrısal”lığa işaret eden bir yön taşıdığını vurgular.³¹ Dolayısıyla tamlık, insanoğlu bilinç dışındaki tüm örüntüleri asla bilinç düzeyine çıkaramayacağı için, ölümle, doğaya ka-

²⁸ Tarık Özcan, “Oğuz Kağan’ın Kahramanlık Mitosu Bakımından Çözümlemesi”, *Millî Folklor*, C. 8, S. 57, Yıl 2003, Bahar, s. 76-81.

²⁹ <http://www.focusdergisi.com.tr/yazi>

³⁰ A.İ. Gökeri, *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması*, (Ankara Üniv., Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 17, Ankara, 1979.

³¹ Frieda Fordham, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, (Çev. Aslan Yalçınar), Say Yayınları, s. 81, İstanbul, 2004.

rışmakla ya da mistik inanışlarda olduğu gibi tanrının varlığında erimekle ulaşılacak bir noktadır.³²

Kız kahramanların evden ayrılışlarının/serüvene çağrının sebebi çoğunlukla bir iftira nedeniyle olur.

Asker Karısına İftira adlı masalda kadının macerası bir iftira sonucu gerçekleşir. Koca askere giderken karısını kardeşine emanet eder. Kadına göz koyan kayınbirader yüz bulamayınca bir mektupla kadını kocasına şikâyet eder, o da boş kâğıdını gönderir. Kadını yarı beline kadar top-rağa gömerler, iyi kalpli bezirgân, kadını kurtarıp evine götürür.³³ Böylece, suçsuz bir kadının serüveninin başlangıcı bir iftira sonucu gerçekleşir. Kadının başından geçen türlü zorlukların ardından erkek kılığına girdikten sonra dönen talihi, tıpkı *Kız Padişahu*³⁴ masalında olduğu gibi gerçekleşir. Kadın, hem tüm bu zorlu sınavlardan güç elde etmiş olarak çıkarken ülkenin padişahı olur. Her iki masalda da dikkati çeken nokta, kadınların sınavlardan başarıyla çıkmalarının ardından “padişahlık”la âdeta ödüllendirilmiş olmalarıdır. Padişahlığın “gücü, kuvveti, otoriteyi, başarıyı, hâkimiyeti, idareyi” simgelediği düşünülürse, yaşadıkları tüm bu zorlukların ardından kadınların padişah olmaları bir anlamda ödüllendirilmeleridir denilebilir.

Yaşam boyu “*olmak istediğimiz ben*”e ulaşma gayreti hayatımızı şekillendirir. Mutlu bir yaşamın sırrı potansiyel enerjiyi ortaya koyarak insanın çevresine de faydalı olması, benliği hesaplardan uzak tutarak kötü düşüncelerden arınmasıyla mümkün olacaktır.

Kur’an-ı Kerim’de de: “*Ey iman edenler! Rükû edin; secde edin. Rabbinize ibadet edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.*”³⁵ Kişinin kendini gerçekleştirilmesiyle olgunluğa ulaşması mümkün olacağı ve böylece iç huzura kavuşacağından, hayatını mutlulukla sürdürebilecektir.³⁶ Egosunu yenen insanlar, nefis denilen benliklerini aşarak olgunlaşırlar. Nefsin yenilmesi, manevi iklimlerde dolaşan insanın imanının bütünlüğüyle doğrudan ilgili olduğu bir gerçektir. Kur’an-ı Kerim’de: “*Şüphesiz ki,*

³² Umay Günay, *Elazığ Masalları*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, s. 10, Erzurum, 1975.

³³ Saim Sakaoğlu, *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Akçağ Yay., s. 465, Ankara, 2002.

³⁴ *Kız Padişahu* adlı masalda, “kızın serüveni, aşçının kendisine iftira atması sonucu babası tarafından evden kovulmasıyla başlar. Daha sonra gittiği devler ülkesinde erkek kılığına bürünerek oradan kaçar. Erkek kılığındaki kızın benlik serüveni yaşadığı sıkıntıların ardından talihinin ona gülmesi sonucu bir memlekete padişah olması ve Keloğlan’la evlenmesiyle son bulur. Kahramanın erkek kılığında verdiği sınavlar, onun zorunlu yola çıkışının ardından gerçekleşse de bu durum onun tamliğe ulaşması için fırsat olmuştur.” Umay Günay, *Elazığ Masalları*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, s. 319, Erzurum, 1975.

³⁵ Kur’an-ı Kerim, 22:77.

³⁶ “Camelot öyküleriyle yakından ilişkili olan Balıkçı Kral mitoslarında kahramanın bulunduğu nesne kutsal bir balıktır. Balığın hazine olarak tanımlanması ilk Hıristiyanların balığı bir tür gizli işaret olarak kullanmalarına yeni bir ışık tutar. Tıpkı balığın denizin altından gelmesi gibi o vizyoner an da -bilinçli yaşamımızı değiştirmek üzere- bilinçaltının derinliklerinden gelir. Bunu dini bir perspektiften düşünürsek, böyle anlar bizi Tanrı ile birleştirir.” Carol S. Pearson, *İçimizdeki Kahraman*, Akaşa Yay., s. 200, İstanbul, 2003.

*iman eden, salih amellerde bulunan, namaz kılan ve zekât verenler için Rableri katında ecirler vardır. Onlara korku yoktur, onlar üzülmeler de.*³⁷

Masal kahramanlarının kendi benliklerine yaptıkları simgesel yolculuklarında, Allah'ın rızasını kazanmak için zaman zaman kendi nefisleriyle mücadele ettiklerini görürüz:

Bir Kolu Altın Bir Kolu Gümüş Kadın adlı masalda, kahramanı serüvene çağırın, fırtınalı bir gecede kahramanın evine sığınmak için yardım isteyen bir yabancısıdır:

*“Allah rızası için, Allah aşkına, bu hayvan da, ben de acımızdan ölü-
dük. Beni içeriye alın.” dedi. Hizmetçi gitti, hanıma haber verdi:*

*“Kapıya böyle böyle bir adam gelmiş, Allah rızası için beni içeriye
alın, diyor.”*

“Getir, misafir odasına koy, yemek ver. Atına da arpa ver.”

*“Hizmetçi atlıyı içeri aldı, yemek verdi, yatak yaptı. Atlı sabah gider-
ken yemek kaplarının içine iki tane elmas bıraktı. Hizmetçi geldi, ha-
nımına haber verdi:*

Yemeği yemiş, iki tane taş koymuş.”

*“Yatağı tekrar içeri alma, namahrem yattı, orada kalsın, taşlara elini
vurma, orada kalsın, adam hacca gitti, darda kalırsak elimizde bu-
lunsun.”³⁸*

Kahramana, eşi hacca giderken namahreme görünmemesi uyarısında bulunmuştur. Ancak, kahraman *“Allah rızası için, Allah aşkına”* zor durumda kalan yabancıyı eve alınca, hacdan dönen eşi tarafından iftiraya uğrayarak evden ayrılmak zorunda kalır. Kahraman, Allah için yaptığı bu iyiliğin bedelini kolları kesilerek bir dağ başında içsel büyüme sürecini yaşayarak alacaktır. Mükâfatı Tanrı tarafından kendisine verilen altın ve gümüş eller olacaktır. Kahraman, kendisini bu süreci yaşamaya çağırın sese kulak vermemiş olsaydı hiçbir zaman gerçek benliğine kavuşma fırsatı yakalamayacaktı. Bu masalda kahramanı serüvene çağırın darda kalmış bir yolcuya yardım etmesiyle başlayan iftira olayıdır.

Türk insanı kapısını çalan kim olursa olsun yardım isteyen insanlara merhamet gösterir ve ona yardım etmeyi boynunun borcu bilir. *“Her geceyi Kadir her geleni Hızır bil”* atasözünde vurgulandığı gibi insanlara zor zamanlarında yardım etmek bir erdemdir.³⁹ Yukarıda da belirtildiği üze-

³⁷ Kurân-ı Kerim, 2:277.

³⁸ Umay Günay, *Elazığ Masalları*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, s. 290-291, Erzurum, 1975.

³⁹ Hızır; halk inancına göre ölmezlik sırrına ermiş bir kişidir. İslâm geleneklerinde yer alan, Kur'an'ı Kerim'in Kehf Süresinin 61-72. âyetleri ile En'am Süresinin 85. ve Saffat Süresinin 123-130. âyetlerinde Hızır ve İlyas'dan bahsedilir.

Bazı İslâm âlimleri Hızır'ı peygamber kabul eder: Hızır aleyhisselâm, Hızır Nebi ve peygamber veya mübarek bir zat diye anarlar. Halkın inancında Hızır, darda kalanların yardımına koşar: bu inanç *“kul bunalmayınca Hızır yetişmez”* atasözünde çok açık bir şekilde gö-

re, kahramanın serüvenini başlatan sebebin yardımsever kadının, eşinin iftirasına uğramasıdır.

Masal kahramanlarının olumsuz bir durum sonucu zorunlu olarak çıktıkları serüvenleri, sonunda bu talihsizliğin mutluluğa dönüşmesi için yaşanması gereken bir süreç olduğu söylenebilir. İnsanoğlu, çoğu zaman zorluğun ardından güzellikleri elde eder. Sıkıntı çekmeden olgunlaşmak, üzüntüyü yaşamadan mutluluğun kıymetini bilmek pek de mümkün olmamaktadır.

“Serüvene çağrılan kahraman, arzusuyla yüz yüze gelip mücadele etmekten kaçınırsa hayatta kalır, ama imtihanı da geçmiş sayılmaz.” Çünkü sınavlar yolu çağrıya kulak vererek ve tehlikeli yolculuğu göze alarak aşılacaktır. “Asil kahraman”, çağrıya uyararak gölgesiyle yüzleşme cesaretini gösteren kahramandır. Mitolojik metinlerde çok sayıda kahraman olay örgüsü içinde yer alsa da, “asil kahraman” çağrıya uyararak bireyleşim sürecinde benliğinin izini süren kişi olur. Her yolculuğun sonunda yolcu, simgesel anlamda gerçek benliğini, yani bu armağanı temsil eden bir hazineyi bulur.⁴⁰

Günlük yaşamın koşuşturması içinde insanlar kimi zaman yalnızlık duygusundan, kimi zaman daralma duygusunun verdiği acıdan kurtulmak için “yolculuğa” çıkarlar. Bazen de bu yolculuğun sebebi sevdikleri bir insanın ölümü ya da sevilen birisinin ihaneti olabilir. Sebep ne olursa olsun, yolculuk vakti geldiğinde kişi “kendi özgünlüğünü” bulmak için yolculuğa çıkacaktır. “Biz kim olduğumuzu yeterince yalnız kalmadan keşfedemeyiz.”⁴¹ Yalnızlık, kişinin kendi başına da var olabileceğinin göstergesidir. Böylece kişi, tam olarak kendisi olabilecektir.

rülür. Ayrıca; insanlara zenginlik, yeryüzüne yeniden hayat veren bir ulu sayılır. Türkler arasında Hızır, Hz. Muhammed ile Hz. Ali'den sonra en çok bilinen bir şahsiyettir. (Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, Cilt: 9, s. 45).

Hızır inancı aynı zamanda, Türklerde doğrudan doğruya baharın gelmesi merasimi ile ilgili bir inançtır. Anadolu'da Hızır Nebi Günü (Hidrellez), Hızır ile İlyas'ın bir araya geldiği gün, yani 6 Mayıs'ta kutlanmaktadır. (Ahmet Yaşar Ocak, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, s. 136, Ankara, 1985).

Senenin bereketli olması için özellikle iki hususun afsunlanması gerekmektedir. Bu iki unsur hava ve sudur. Bu nedenle Türk toplulukları yazı önceden karşılamak için çeşitli törenler yapmaktadır. Halk inancında Hızır karaların, İlyas da suyun temsilcisidir. Bu ikisi birleştiğinde tabiata can geleceği ve o yılın bereketli olacağı düşünüldüğünden “Hızır Nebiyi Karşılama” törenleri yapmayı âdet haline getirmiştir. (Abdülhalük Mehmet Çay, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, s. 50, Ankara, 1991).

⁴⁰ “Birçok peri masalında ve efsanede, kahraman gömülü bir hazine bulur. Paulo Coelho'nun *The Alchemist* adlı eserinin kahramanı, Santiago, uzun bir yolculuk ve arayıştan sonra, aradığı hazine sandığını geri döndüğünde, yolculuğa başladığı yerde bulur. O da, hazinesini sonunda kendi arka bahçesinde bulan önceki birçok kahraman gibi bu yolculuğun neden gerekli olmuş olduğunu merak eder. Sonra esas hazinenin onu piramitlere kadar götürmüş olan o hac yolculuğu olduğunu idrak eder. Bulduğu altın paralar onu zengin ederken onu mutlu eden şey o paralar değildir. Yolculuk onun yaşamını mutlulukla doldurmuştur. Aslında, o parayı mutluluğa eriştikten sonra bulmuştur.” Carol S. Pearson, *İçimizdeki Kahraman*, Akaşa Yay., s. 200, İstanbul, 2003.

⁴¹ Carol S. Pearson, *İçimizdeki Kahraman*, Akaşa Yay., s. 110, İstanbul, 2003.

“İnsanın bilinçli olarak bilinmeyenle karşılaşmak üzere yolculuğa çıkışı yeni bir düzeyde yaşanan bir hayatın başlangıcını işaret eder.” Kahramanın yolculuğunda daima tehlikeler vardır. Gerçek yaşamda risk almadan güzelliklere ulaşmamız pek mümkün değildir. Yaşam yolculuğunda risk almaktan kaçarak en iyiye ulaşmayı amaçlamak, acı yaşamadan olgunlaşmayı beklemek pek gerçekçi olmayacaktır. “Duymamak, egonun arzuya karşı aldığı ilk tedbirdir; çağrı yokmuş “gibi yapılır”, bastırılır, unutulur. Oysa duyup da gitmemek ikincil tedbirdir. Arzunun varlığı kabullenilir, fakat bilinçli olarak karşı koyulur.”⁴²

Hayatta arzu edilen her ne varsa ona ulaşabilmek için kalp sesini dinlemek gerekir. Çünkü kalbin sesi dinlendiğinde bizi gerçekten çağıran yola kendimizi adadığımızda, bilgeleşmek için bilmemiz gereken her şeyi öğreniriz.⁴³

Masallar genetik hafızayı bugünlere taşıyarak günümüz kültürünün şekillenmesine katkıda bulunur. Modern zamanın insanının yaşadığı süreçler de masal kahramanlarınınkinden pek farklı değildir. Mücadele edilen zorluklar, sıkıntılar, yola çıkışlar, kendine dönüşler... Günümüz insanının yaşadığı zorluklar bir yandan onun kişilik gelişimini şekillendirirken, bir yandan da sosyal ve kültürel alanda yaşanan değişimin getirdiği birtakım olumsuzluklar, kişilerin “kültürel kimlikleri” üzerinde negatif etkilere yol açmaktadır. Bu bağlamda, sözlü kültür ürünlerinden biri olan masalların, toplumun değer yargılarını yansıtması ve onu gelecek kuşaklara aktarması bakımından ne kadar önemli bir rolünün olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.

Türk masallarındaki “düşünce kalıpları” günümüz insanının yaşadığı toplumsal değişim sürecinde ona ışık tutacak “rehber” olacaktır.

4. Sonuç

Çalışmada, “maceraya çağrı”lan pek çok masal kahramanın bu çağrıya uyarak “yolculuğa çık”tıktan sonra yaşamlarında nasıl bir değişim olduğu konusuna da vurgu yapıldı. Serüvenin çağrısına kulak vererek yolculuğa çıkan kahraman, genellikle eve dönüşte “padişah” olur. Padişahlık simgesel boyutta kişinin yetenek düzeyinin de geliştiğini, değiştiğini, hayatta daha başarılı olacak gücü kendinde bulduğunu ifade eder. Serüvenin çağrısına uyarak yapılan yolculuk, kişinin bilinç düzeyine erişmesiyle dışsal dünyasının da bu gerçeğe aynalık edercesine değişeceğini gösterir.

Yaşam süresince güçsüzlük, mutsuzluk, “krallığının çoraklaştığı”nı hissettiğinde kişi, yolculuğa çıkmalıdır. “Sese” kulak verip yapılan bu yolculuk, insanı pek çok anlamda güçlenmiş, değişmiş kısacası zafer kazanmış bir birey yapar.

⁴² <http://www.focusdergisi.com.tr/kultur>

⁴³ Carol S. Pearson, *İçimizdeki Kahraman*, Akaşa Yay., s. 213, İstanbul, 2003.

Masal metinlerinin sembolik dilinin çözümlenmesi bizi, masalların yalnızca çocuk için anlatılan “*olağanüstü anlatı*”lar olmadığı sonucuna götürmüştür. Çünkü masallar, insana “*kendi*”sini anlatır. Bizlere düşen, “*kültür kodları*”mızın taşıyıcısı, bu çok kıymetli kültür hazinemizi yarınlara “*yazının gücü*” ile iletmek olmalıdır. Sözlü kültür belleklerimizden biri olan halk masalları, yarınlarmız için sağlam köprüler kurulmasını sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Campbell, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, (Çev. Sabri Gürses), Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2000.
- Çay, Abdulhalûk, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Ankara, 1991.
- Eliade, Mircea, *Demirciler ve Simyacılar*, Çev. Mehmet Emin Özcan, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Fordham, Frieda, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, (Çev. Aslan Yalçın-er), Say Yayınları, İstanbul, 2004.
- Günay, Umay, *Elazığ Masalları*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1975.
- Gökeri, A.İ., *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması*, (Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1979.
- Jacobi, Jolande, C.G. Jung Psikolojisi, İlhan Yayınları, İstanbul, 2002.
- Jung, Carl Gustav, *Keşfedilmemiş Benlik*, İlhan Yayınları, İstanbul, 1999.
- Jung, C.G., *İnsan ve Sembolleri*, (Çev. Ali Nahit Babaoğlu), Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2007.
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, (Yayına Hazırlayan: Elmalılı Hamdi Yazır), Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2006.
- Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınları, İstanbul, 1988.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Özcan, Tarık, “Oğuz Kağan’ın Kahramanlık Mitosu Bakımından Çözümlenmesi”, *Millî Folklor*, C. 8, S. 57, Bahar, Yıl 2003, s. 76-81.
- Pearson, Carol S., *İçimizdeki Kahraman*, Akaşa Yay., İstanbul, 2003.
- Sakaoğlu, Saim, *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Akçağ Yayınları, (birinci baskı: 1973), Ankara, 2002.
- Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mâhiyeti ve Tezahür Şekilleri)*, Isparta, 2002.
- Seyidoğlu, Bilge, *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*, Ankara, 1975.

Şimşek, Esmâ, *Yukançukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması I-II*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

İnternet Kaynakları:

<http://www.diyamet.gov.tr>

<http://www.focusdergisi.com.tr>

<http://www.thbmer.gazi.edu.tr/makale>